

OSMANLI DEVLETİ'NİN SANAYİLEŞMESİ ÇABALARI SÜRECİNDE SANAYİ MEKTEPLERİNİN ÖNEMİ :DERSAADET SANAYİ MEKTEBİ ÖRNEĞİ¹

Büşra KARATAŞER²

Öz

Dünya'da 18 yüzyıl ile birlikte başlayan sanayileşme hamlesi zaman içerisinde Osmanlı Devletinde de etkilerini göstermeye başladı. Dünyada sanayileşmeye ihtiyaçlarını tamamlamak için sanayi tesisleri kurma ve teknik eleman ihtiyacı görülmüştür. Osmanlı Devleti bu alanda en önemli adımları sanayileşme için mektepler açarak yapmıştır. Sanayileşme için okullar açılmış ve bu okullarda ara eleman ihtiyacı karşılanmak istenmiştir. Osmanlı Devletinde mesleki teknik eğitimin temeli esnaf loncaları ve ahi birlikleri tarafından sağlanıyordu. Eğitim kademelere ayrılarak iş yerinde sanat öğretilerek eğitim verilirdi. Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin dünyada başlayan sanayileşme hamlesine nasıl uyum sağladığı, aldığı önlemler, bunlara bir örnek olarak da Dersaadet Sanayi Mektebi örneğinden yola çıkarak sanayileşmede sanayi mekteplerinin rolü incelenmiştir. Bu çalışmada Dersaadet Sanayi Mektebinden yola çıkarak ders programları verilen eğitimler ve öğrencilerin gerçek hayata hazırlık için öğretilenler değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti , Sanayileşme, Dersaadet Sanayi Mektebi

JEL Kodu: B15

THE IMPORTANCE OF INDUSTRIAL SCHOOLS IN THE INDUSTRIALIZATION OF THE OTTOMAN STATE: THE EXAMPLE OF DERSAADET INDUSTRIAL SCHOOL

Abstract

The industrialization process, which started in the 18th century in the world, began to affect the Ottoman Empire over time. In order to fulfil the needs of industrialization in the world, the necessity of establishing industrial facilities and the demand for technical staff were observed. The Ottoman Empire took essential steps in this field by establishing schools for industrialization, and these schools aimed to meet the need for intermediate staff. Trade guilds and ahi communities provided the basis of vocational-technical education in the Ottoman Empire. Education was divided into stages, and education was provided by teaching art in the workplace. This study examines how the Ottoman Empire adapted to the industrialization movement that started in the world, the measures it undertook, and the role of industrial schools in industrialization based on the example of the Dersaadet Industrial School. Based on the Dersaadet Industrial School, this study evaluated the curricula, the training, and what the students were taught to prepare for real-life situations.

Keywords: Ottoman Empire, Industrialization, Dersaadet Sanayi Mektebi

JELCode: B15

¹ Bu çalışma, 11-13 Şubat 2021 tarihleri arasında düzenlenen İkinci Üç Kıtada Osmanlı Çalışmaları Kongresinde sunulmuş bildirinin genişletilmiş halidir.

²**Sorumlu Yazar (Corresponding Author),** Doç. Dr. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, bkarataser@nku.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3208-675X.

Makalenin Türü (Article Type): Araştırma Makalesi (Research Article)

Makale Geliş Tarihi (Received Date): 01.09.2022

Makale Kabul Tarihi (Accepted Date): 28.09.2022

DOI: 10.56337/sbm.1169515

Atf (Cite): Karataşer, B. (2022). Osmanlı Sanayileşmesinde Sanayi Mekteplerinin Önemi: Dersaadet Sanayi Mektebi Örneği, *Sosyal Bilimler Metinleri*, 2022(2), 132-141.

1.Giriş

18.yüzyılın sonunda Avrupa’da başlayan sanayi devrimi zaman içerisinde etkilerini Osmanlı Devleti dahilinde göstermeye başladı. Osmanlı ordusu zayıf düşmüş,savaşlar kaybedilmiş, yeni teknoloji ve ekonomik gelişme istenen seviyede olmamıştır.

Osmanlı Devleti’nde uzun yıllar boyunca mesleki eğitim, lonca teşkilatı sayesinde usta-çırak ilişkisi içerisinde gerçekleşmekteydi. Osmanlı Devleti,dünyada yaşanan sanayileşme gelişmelerini takip etmek için daha fazla sanayi tesisleri kurma ve bu tesislerde çalışacak teknik elemana ihtiyaç duymuştur. Öncelikle, teknik eleman yetiştirmek için yurt dışından eleman getirme yoluna gidilmiştir. Ancak, ülke dahilinde teknik eleman yetiştirme ihtiyacının doğması sebebiyle çeşitli mesleki ve teknik okul açılması gerekliliği oluşmuştur. Teknik eleman yetiştirmek için önce islahhane adı verilen kurumlar, daha sonra sanayi mektepleri açılmıştır.Islahhaneler,başlangıçta özellikle kimsesiz çocukları barındırma, eğitme, iş bulma ihtiyacına hizmet ederken zaman içerisinde sanayide istihdam edilecek kalifiye eleman yetiştirecek hale gelmiştir.

Bu çalışmada, Osmanlı sanayileşmesinde sanayi mekteplerinin rolü, Dersaadet Sanayi Mektebi örneğinde incelenecektir.Osmanlı Devleti’nin başkentinde kalifiye eleman yetiştirmek amacıyla açılan sanayi mektebinin açılma gerekçeleri, öğrencilerinin aldıkları eğitimler incelenecektir.

2.Osmanlı İmparatorluğu’nda Modern Sanayiye Geçiş Hamleleri

Osmanlı İmparatorluğu’nun sanayileşmesinden bahsederken Avrupa’nın yaşadığı sanayileşme sürecini de incelemek gerekmektedir.16. yüzyıldan başlayarak Avrupa’da hızlı gelişen bir bilim teknoloji devrimi sonrasında sanayi hızla gelişmiş ve ekonomik hayat da bu gelişmelerden etkilenmiştir. Sanayileşme daha belirgin bir şekilde 18. ve 19. yüzyıllarda ortaya çıkmıştır. Bilimsel ve teknolojik gelişmeler ise 16. ve 17. yüzyıllarda yoğunlaşmaktadır. Sanayi çağı ise İngiltere’de dokuma sanayisindeki fabrikalaşma ve kitle üretimi sanayisinin temelini oluşturmuştur. Teknolojinin gelişmesi bu yıllarda olmuş olmakla birlikte ilim ve zihniyet değişimi ise daha önceki yıllarda olmuştur(Atalay, 2002).

19. yüzyıl Avrupa’nın her alanda öne geçtiği bir dönem olmuştur. Sanayi İnkılabını başta İngiltere olmak üzeregerçekleştiren Avrupa Devletleri,sanayisini kendileri kadar geliştiremeyen ülkelerin pazarlarını istila etmeye başladılar. Sanayi atılımını gerçekleştiren ilk ülke olarak İngilterekarşısında diğer kıta, Avrupa Devletleri olmuştur. Yüksek gümrük duvarları ile ülkeler sanayileşme süreçlerini artırmaya çalışmışlardır. Bu uygulama ile ülke ekonomisini korumayı ilk olarak Fransa başlattı ve sonrasında Alman Zollverein Devletleri ve en son olarak Avusturya takip etti. Bu durum İngiltere’yi Osmanlı Devleti’ni bir pazar olarak görmeye itti. Osmanlı Devleti’nin zengin hammadde kaynaklarına sahip olması da İngiltere’nin Osmanlı Sanayisine yönelmesinin sebepleri arasındaydı (Seyitdanlıoğlu, 2005).

Avrupa’da başlayan sanayileşme hareketi Osmanlı Devleti’nde kendisini fabrikalaşma olarak göstermiştir. 1840’lı yıllarda başlayan Kırım Savaşı öncesine kadar devam eden İmparatorluk fonlarının önemli bir bölümü fabrika kurulması için harcanmıştır. Bu dönemde başkent İstanbul başta olmak üzere bir çok vilayette fabrikalar kurulmuştur(Kurt, 2013) . Tanzimatçı grup tarafından özellikle tekstil ve porselen sanayisinde atılım yapıлып bazı devlet fabrikaları kurulmuştur. 1835’de feshane ve çuha fabrikaları, Zeytinburnu, Hereke dokuma fabrikaları, İzmir Kağıt fabrikası, Beykoz Teçhizat-ı Askeriyye Fabrikası bunlardandır (Ortaylı ,1978).

1840-1850 yılları arasındaki dönemi kapsayan fabrikalaşma sürecinde devlet ve özel sektör yatırımları olarak birçok üretim birimi oluşmakla birlikte bu fabrikaların sadece bir kısmı ayakta kalabilmiştir. Bazı fabrikalar bilgi ve deneyim eksikliği, kötü işletmecilik, maliyet yüksekliği sebebiyle kapanmak durumunda kalmıştır. Böylece fabrikalaşma hareketinden

beklenen sonuçların gerçekleşmemesi sebebi ile devlet ağırlıklı sanayileşme politikasından 1850 yılından sonra vazgeçilmiştir. Devletin sanayileşmeden bu şekilde çekilmesi yabancı sermayenin etki alanını da artırmasına sebep olmuştur (Martal, 1992).

Ülkeler sanayilerini geliştirmek amacı ile çalışmalar yaparken elde ettikleri ürünleri de dünyaya sergilemek için çeşitli sergiler açma yoluna gitmişlerdir. Ülkelerin sanayi, ziraat, küçük sanat ve güzel sanatlar ürün, mamul ve eserlerinin sergilendiği uluslararası sergiler açılmıştır. Uluslararası sergiler çok eski zamanlara dayanıp özellikle Napolyon Savaşlarından sonra başta İngiltere olmak üzere Avrupa devletlerinde artan üretime pazar ve hammadde kaynakları bulmak konusunda ciddi bir sorun oluşturmuştu. Pazar bulmak amacı ile ürünlerin tanıtılması son derece önemlidir. İlk uluslararası sergi Avrupanın en güçlü sanayi ülkesi olan İngiltere'nin girişimleriyle 1851 yılında Londra'da açılmıştır. Portekiz, Fransa, Flemenk ülkeleri ve Osmanlı İmparatorluğununda içinde bulunduğu ülkeler katılmıştır. Sergi Londra'da altı ay açık kaldıktan sonra 1851 yılında kapanmıştır. Burada her ülke kendine ait ürünleri sergileme fırsatı bulmuştur. İkinci uluslararası sergi ise 1853 yılında Newyorkta açılmıştır. Ancak mesafenin uzak olması sebebi ile Osmanlı İmparatorluğu bu sergiye katılamamıştır. 1855 yılında Pariste üçüncü uluslararası sergi açılmıştır. Kırım Savaşının getirdiği mali yüke rağmen başta İstanbul olmak üzere birçok vilayet sergiye dahil olmuştur. Bu sergide elbiselik kumaş, mendil, dokuma, ipek, kaftan, hırdavat numunesi gibi Osmanlı İmparatorluğunda üretilen ürünler vardı. Osmanlı İmparatorluğunun dahil olduğu bir diğer serge de 1862 yılı Londra 2. Uluslararası Sergisi olmuştur. Bu sergilerin amacı dünyadaki devletlerin kendi ülkelerinde yetişen ürünleri dünya pazarına sunarak ülkelerinin sanayi gelişmişliğini göstermektir. Osmanlı İmparatorluğu bu sergilere katılarak hem dünyadaki devletlere ürünlerini tanıtmış, hemde sanayileşme yolunda attığı adımları göstermiştir (Önsoy, 1988).

Osmanlı Devleti'nde dış borcun artmasıyla birlikte fabrika kurulma süreci hızını kaybetmiştir. 1850'li yıllardan itibaren yapılan uluslararası sergilerde Osmanlı Devleti Batı ile olan farkını açıkça görmüştür. Yeni üretim teknikleri ve gelişen sanayi ürünlerinin tanınması ile sanayiye geliştirmek için bir komisyon kurulması amaçlanmıştır. 1863 yılında yerli sanayi koruma ve geliştirme amacıyla Islah-ı Sanayi Komisyonu kurulmuştur. Islah-ı Sanayi Komisyonunun yayınladığı talimatnameye göre, komisyonun üzerinde çalıştığı konular o dönemde %5 olan gümrük resmini arttırmak, sergiler açarak sanayiye teşvik etmek, şirketleri esnaf teşviki ile sanayi geliştirmek, sanayi mektepleri açmak idi (Doğruyol, 2011).

3. Osmanlı Devletinde Mesleki Teknik Eğitim

Osmanlı Devletinde mesleki teknik eğitim, esnaf teşkilatı tarafından sağlanmaktaydı. Ortaçağda küçük sanayinin geliştiği bütün ülkelerde Ahi birlikleri ve Loncaları andıran örgütler oluşturulmuştu. Ahi birlikleri adı verilen kuruluş bir sanat sahibi olmak, başkalarına muhtaç olmamak için kendi emeği ile geçinmek düşüncesinin hakim olduğu bir sistemdi. İş içinde meslek eğitimi bazı kademelere ayrılmıştır. Bunlar yamaklık, çıraklık, kalfalık ve ustalık aşamalarından oluşuyordu. Yamaklık; mesleki eğitimin başlangıç aşamasıydı. On yaşından küçük olan çocuklar bir esnaf yanına verilerek iş yerinde sanat öğrenirdi. Çıraklık kademesinde ise, iki yıl düzenli olarak yamaklık yapan genç törenle çıraklığa geçerdi. Çıraklık süresi bin bir gün veya üç yıldır. Kalfalıkta, üç yıllık çıraklık süresini başarıyla tamamlayan gençler yapılan bir törenle kalfalığa geçerdi. Ustalıkta ise üç yıllık kalfalığı başarı ile tamamlayanlar bir törenle ustalığa geçirilirdi. Ustalığa terfi edenlerin üç yıl boyunca hakkında şikayetin olmaması, görevini dikkate alarak yapması, müşterilere karşı davranışlarının hoş olması gerekirdi (Duman, 1999). Osmanlı Devletinde mesleki teknik eğitim yıllarca bu şekilde devam ederken Tanzimat sonrasında ahilik sisteminden yetişen elemanların gerek kalite gerek sayı bakımından yetersiz olması sebebi ile yurtdışından yabancı eğitmen getirilme yoluna gidilmiştir (Kurt, 2013).

Tanzimat dönemine gelinceye kadar, mesleki teknik eğitim alanında yapılan yenilikler II. Mahmud döneminde kurulan ve memur yetiştirmek amacı ile açılan Mekteb-i Maarif-i Adliye ve Mekteb-i Ulum-u Edebiye hariç olarak tutulursa askeri ve eğitim alanı ile sınırlı kalmıştır (Ergin, 1977).

Osmanlı Devletinde ilk defa sivil bir meslek-teknik eğitimin bir kurum dahilinde açılması girişimi Zeytinburnunda 1848 yılında bir sanayi mektebi açma girişimi olarak ortaya çıkmıştır. Fakat bu mektep maalesef açılmamıştır. 1850 yılında okulun tekrar açılması istense de devletin içinde bulunduğu maddi ve manevi sıkıntılar sebebiyle başarılı olunamamıştır (Unat, 1964).

1861-1868 yılları arasında Tuna bölgesinde vali olan Mithat Paşa tarafından ıslahhaneler açılmıştır. Osmanlı Devletinde mesleki-teknik eğitimin ilk basamağı ıslahhaneler olmuştur. ıslahhaneler başlangıçta kimsesiz, öksüz ve yetim çocukların barınma ihtiyacını karşılamak ve onlara meslek öğretmek amacı ile kurulmuştur (Günay, 2016). Osmanlı Devletinde açılan ıslahhane ve sanayi mekteplerinin misyonunu merkezi yönetimin doğrudan sosyal alana müdahalesi olarak tanımlamak mümkündür. ıslahhaneler ve sanayi mekteplerinin amacı 5-13 yaş aralığındaki fakir ve kimsesiz çocukların sokaklardan alınarak devlet kontrolü altında sağlıklı bir şekilde büyüüp eğitilmelerini sağlamaktır. ıslahhanelerde çocuklara hem okuma-yazma öğretiliyor hem de deri işleme, terzilik, kunduracılık gibi meslekler de öğretiliyordu. ıslahhanelerde kimsesiz çocukların yanında küçük suçları olan çocuklarda barındırılıyordu. Bu çocuklarda emsal yaşta çocuklarla birlikte cezalarını çekerken bir yandan da onlara meslek öğretilerek toplumsal hayata katılmaları sağlanıyordu (Koç, 2007). Mithat Paşa'nın eğitim gayretleriyle ilk ıslahhane 1861 yılında Niş'te açılmıştı. Mithat Paşa Osmanlı Devleti'nin maddi imkanlarının iyi olmamasına rağmen bölgede yaşayan çocukların menfaati için açıldı. Onun finansmanı bölgede durumu olanların yardımıyla ıslahhane için bir yer yaptırılarak kimsesiz çocukları barındırmak için bir kurum oluşturulmuş oldu. ıslahhanelerde Müslüman ve Hristiyan öğrenciler birlikte eğitim alıyorlardı (Arslanyürek, 2015). Bu öğrencilere meslek öğretmek için Müslüman ve Hristiyan öğretmenler ve sanat erbabı ustalar tayin edildi. Çocukların ıslahı, güvenliği ve eğitimi sağlandı ve zaman içerisinde bu okullara olan ilgi arttı. Okulun gelirleri artmaya başladı ve öğrenci sayısı 100'e kadar ulaştı. ıslahhanelere olan ilgi sebebiyle bir çok vilayette de ıslahhane açılmaya devam etti. 1864 yılında Tuna Vilayetinde Rusçuk'ta, Sofya'da, Şam'da, Selanik'te, Bosna'da, İşkodra'da 1869 yılında ise Bursa, İzmir, Kastamonu'da ve birçok vilayette ıslahhaneler açılmıştır (Karataşer, 2017). Genel mesleklerin yanında bölgelere yönelik olarak da her bölgede mevcut bulunan ürünlere göre üretim dalı oluşturuluyordu. Örneğin Konya Sanayi mektebinde halıcılık atölyesi bulunmaktaydı (Karataşer, 2017).

4. Dersaadet Sanayi Mektebi'nin Kuruluşu ve Gelişimi

Anadolu'da açılan ıslahhanelerin sayısı zamanla artmış ve Osmanlı devleti toprakları genelinde sanayiye geliştirmeye yönelik olan ıslahhanelerin sayısı hızla artmıştır. ıslahhaneler zaman içerisinde sanayiye geliştirmekte önemli rolleri olan kurumlar haline gelmişlerdir. Mithat Paşa tarafından ordunun ihtiyaçlarını karşılamak amacı ile 1865 yılında Rusçuk'ta öksüz kızlar için de bir ıslahhane açılmıştır. Mithat Paşa Tuna Valiliğinden İstanbul'a Şura-yı Devlet Reisliğine 1868 yılında atanınca Sanayi ıslahhaneleri ile daha yakından ilgilenmiş ve Türk Sanayisinin gelişmesi için ciddi önlemler almış ve sanayinin korunması için İslah-ı Sanayi komisyonunun çalışmalarına destek olmuştur (Semiz&Kuş, 2004).

İstanbul'da bir sanayi mektebinin kurulması çalışmalarına 1863 yılında önce Fuad Paşanın zamanında başlanmıştır. Okulun görevleri, uygulanacak olan programlar, okula alınacak öğrencilerin kriterleri, ekonomik problemler gibi konuları araştırmak üzere altı kişilik bir

komisyon oluşturulmuştur. Oluşturulan komisyonun yaptığı çalışmalara göre hazırlanan raporda ülkenin kalkınmasında sanayinin önemi konusu üzerinde durulurken, Osmanlı Devleti'nin sanayisinin uzun bir süredir ki gerilediğinden bahsedilmiş ve halkın ihtiyaçlarının ithalat sayesinde karşılandığı veya Osmanlı Devleti dahilinde bulunan yabancı kuruluşlar tarafından karşılandığı belirtilmiştir. Bu durumdan kurtulabilmek için çeşitli sanatların öğretildiği sanayi mektebi açılması gerektiği yönünde bir karar verilmiştir. Sanayi Mektebinde birçok meslek öğretilecek olmakla birlikte öncelikli öğretilecek sanatlar ise terzilik, kunduracılık ve demircilik gibi sanatlar olacaktır. Bu mesleklerin yanısıra, boyacılık, debbağat ve tuğlacılık gibi iş kolları da bulunacaktır (Önsoy,1988).

Dersaadet Sanayi Mektebi Nizamnamesine göre Dersaadet Sanayi Mektebi iki şubeye ayrılmıştır. Birincisi dahili, ikincisi ise haricidir. Dahili şubesinde on üç yaşından küçük ve gece-gündüz okulda kalacak öğrenciler bulundurulacaktır. Bu öğrencilerin sayısı beş yüzü geçmeyecektir. Hariciye şubesinin öğrencileri ise otuz yaşına kadar olup işeyarar sanat ve beceri öğrenerek sadece gündüzlü eğitim alacaktır. Bu öğrencilerin sayısı ise iki yüzü geçmeyecektir (Başbakanlık Osmanlı Arşivi BOA, I.DH.583/040618001).

Dahili Şubesi'ne alınacak öğrencilerin bazı şartları taşınması gerekmektedir. Bu şartlar yerli ve yabancı İslam ve Hıristiyan her ne olursa olsun eşit olarak kabul edilip ve sanatlarına göre gösterilen şartların bulunması gerekmektedir: Birinci şart, alınacak çocuk on iki veya on üç yaşından büyük olmalıdır. İkinci şart, babası ve annesi olmayan öksüz ve yetim olan yada bunların birisi olsa da çalışmaktan aciz, fakir ve zaruret içerisinde olması sebebiyle çocuğun geçimini sağlayamamakta olması gerekmektedir. Üçüncü şart ise mektepte belirli süresi gelmeden veli ve akrabası tarafından mektepten çıkarma veya geçici olarak alma yada ücret isteme hakkı olmamalıdır. Eğer bir çocuk istek üzerine okuldan çıkarılacak olursa mektepte bulunduğu süre içerisindeki yeme-içme, giyme ve diğer ihtiyaçları için yapılan masraflar veli yada akrabası tarafından ödenir. Bu üç şartı taşımadıkça okulun dahili şubesine hiçbir çocuk kabul olunmayacaktır. Bununla birlikte yukarıda belirtilen şartları taşımayan anne, babası ve akrabası olan on üç yaşından küçük bulunan bir çocuk eğer Sanayi Mektebi Dahiliye Şubesine kayıt yaptırmak isterse ondan her yıl masrafları için sene başında beş yüz kuruş alınarak kayıt yapılır (BOA, I.DH.583/040618001) . Okula kabul edilen öğrencilerin üç şartı taşımadan kayıt edilemeyeceği maddesi önem taşımaktadır. Okula kabul edilen çocukların belirli bir olgunluğa erişmesi istenmiştir ki, meslek edinebilsin. Bunun yanında anne ve babası olmayan yada ebeveynlerin çocuğunun geçimini sağlayamayacak durumda olması gerekmektedir. Sanayi mektebine kabul edilen öğrenciler maddi manevi gücü olmayan ve işe ihtiyacı olan çocuklardır. Çocukların sanayi mektebinden alınmasını engellemek amacıyla da alınması halinde çocuğa yapılan masrafların ödenmesi istenmiştir.

Dersaadet Sanayi Mektebi Dahiliye Şubesinde kayıtlı öğrencilerin beslenme ve giydirilmeleri okul idaresine aitti. Her öğrenciye gerekli olan yiyecekler, bir minder, fanila, yorgan, yastık, kilim, yağmurluk (üç yıl süreyle kullanımlık), ceket (Bir yıl kullanım süreli), pantolon, iki çift çorap, iki çift kundura, bir fes, iki kat çamaşır, iki yelek veya gömlek ve bir havlu verilecektir. Bu kıyafetler dışarıda giyilmek için verildiğinden okulda giymek üzere iş elbisesi (yılda bir veya iki defa) ve şapka verilecektir.

Öğrencilerden ayrıca, her birinin tuttuğu günlük defterlere göre alınangünlük yevmiyelerden kalan kısım emniyet sandığına öğrenci adına kaydedilecektir. Bu miktar birinci sınıflar için yirmi ikinci sene ve kırk üçüncü sene altmış, dördüncü sene seksen ve beşinci sene ise yüz para olarak belirlenmiştir. Beş sene sonunda bu miktar 250 kuruş olacaktır. Biriken bu para çırak okuldan mezun olduğunda kendisine verilerek açacağı iş yeri için sermaye olarak kullanılmasına olanak sağlayacaktır.

Okula kabul edilen öğrenciler derslerin ve öğrendikleri mesleklerin derecesine göre beş sınıfa ayrılacaktır. Bu öğrencilerin arasından en yetenekli olanlardan biri seçilerek dokuz kişiden bu kişi sorumlu olacaktır. Ayrıca her öğrenci yanında her gün bir günlük bulunduracaktır. Bu günlükte öğrencinin mesleği, ismi ve o gün yaşanan olaylar ve günlük yevmiyesi yer alacaktır. Öğrencilerin alacağı dersler ise şu şekildedir:

Tablo 1.Dersaadet Sanayi Mektebi Ders Programı

Birinci Sınıfta Bulunacak Çıraklar	
Ders İsmi	Sanat
<ul style="list-style-type: none"> - Türkçe okuma ve yazma - Matematik dört işlem - Resim ve Hat -Geometri şekilleri 	İşe yarayacak derecede çıraklık
İkinci Sınıfta Bulunacak Çıraklar	
Ders İsmi	Sanat
<ul style="list-style-type: none"> - Türkçe okuma-yazma - Hesap - Mesleğe ait bilimlerin tarifleri - Resim - Coğrafya - Geometri ve bazı konular 	Bazı işleri tarif edildiğinde kendi başına yapacak derecede kalfalık
Üçüncü Sınıfta Bulunacak Çıraklar	
Ders İsmi	Sanat
<ul style="list-style-type: none"> - Türkçe yazmak - Defter tutmak usulü - Mükemmell Resim ve Geometri - Kimya bilimine giriş - Makine biliminden bazı dersler 	Bulduğu sanatı tarife ihtiyaç duymadan yapabilecek derecede kalfalık
Dördüncü Sınıfta Bulunacak Çıraklar	
Ders İsmi	Sanat
<ul style="list-style-type: none"> - İmla kurallarına uygun olarak düzgün yazmak. - Usülüne göre defter tutmak. - Madeni ve ahşap eşya özellikleri - Manivela ve Makara 	Bulduğu sanatında birinci derecede kalfalık

- Dağ yamacı -Kama, vida gibi âlât-ı basit aletler konusu - Makine bilimine giriş	
Beşinci Sınıfta bulunacak Çıraklar	
Ders İsmi	Sanat
- Meramını yazacak şekilde düzgün imla ile Türkçe yazmak. - Her tür hesap - Kimya kurallarını sanatında uygulamak - Mimari usulleri - Makine bilimini öğrenmek	Bulduğu sanatla ilgili işleri maharet ve bilgi ile görececek derecede ustalık etmektedir.

Kaynak: BOA,I.DH.583/040618001

Sanayi Mektebi 1868 yılında açıldığında verilecek dersler şu şekildeydi. Birinci sınıfta Türkçe okuma yazma, matematik, resim hat ve geometri dersleri bulunuyordu. Her sınıfta sanat dersi bulunmakla birlikte sınıf derecesi arttıkça sanat seviyesinin de arttığını görmekteyiz. İkinci sınıfta ise birinci sınıftan farklı olarak Coğrafya, hesap dersi, mesleğe ait bilimlerin tarifleri bulunmaktadır. Sanat olarak ise bazı işleri tarif edildiğinde kendi başına kalfalık yapacak şekilde eğitim veriliyordu. Üçüncü sınıfta ise bir ve ikinci sınıftan farklı olarak kimya bilimine giriş dersi ve meslek dersi olan makine biliminden bazı dersler bulunmaktaydı. Dördüncü sınıfta ise meslek dersleri daha ağırlıklı bulunmaktaydı. Beşinci sınıfta da temel dersler olmakla birlikte meslek derslerinin sayısının da arttığını görmekteyiz. Beş sene olan eğitim süresinin ilk üç yılında temel dersler verilerek çocuklar hayata da hazırlanırken dört ve beşinci sınıflarda ise meslek dersleri ağırlık kazanarak çocuklar eğitime donanımlı bir şekilde hazırlanmışlardır. Müslüman olmayan çocuklara ise yukarıda belirtilen dersler uygulanmakla birlikte henüz okula yeni kayıt olan öğrenciler ise öncelikle öğretilmesi gereken dersler olan elif-bâ, amme ve tebâreke cüzleri ve ihtiyaca göre Kur'ân-ı Kerim ve ilmihal ve ahlak, edebiyattan yazı dersleri okutulmalı ayrıca bir miktar sülüs hattından sonra mutlaka rik'a yazısı olmalıydı. Müslüman olmayan sınıflarda olan çocuklara ise Müslüman çocuklarla birlikte Osmanlı Lisanı öğretilirdi. Müslüman olmayan çocuklara Kuran cüzleri ve ilmihal yerine kendilerinin usûl ve dinî kurallarına ilişkin kendi dillerinde yazılan eserler okutulurdu (BOA, I.DH.583/040618).

Sanayi Mektebinde gerek dahili gerekse de harici bölümde okuyan öğrenciler stajyer olarak kayıt edilmektedir. Daha önceden başlayan öğrenciler içindershemen başlatılmayacaktır. Bir hafta içerisinde gelişimleri incelenerek okumada, sanatta ve meslekte olan kabiliyetleri değerlendirilerek hangi alanda yeteneği olduğu tespit edildiği zaman öğrenci, birinci sınıfa başlatılacaktır. Diğer derslerini de vererek beşinci sınıfa kadar devam ettirilecek ve diploma almaya hak kazanacaktır. Beş sene süresince gerek fen gerek sanat derslerini başarıyla tamamlayanlar ödüllendirilirdi. Beş seneden daha kısa bir sürede meslekte yeterliliğini ispat edenler ise hariciye öğrencisi ise ruhsat verilir, dahiliye öğrencisi ise diploma alsa bile mektepte kalmak zorundadır. Ancak elinde diploma olması sebebi ile ona ücret konusunda usta gibi muamele yapılır (BOA, I.DH.583/040618).

Sanayi Mektebinin dahili ve harici şubelerinde bulunan öğrencilerin her birine günlük ücret verilmektedir. Birinci sınıf öğrencilerine günlük ikişer kuruş, ikinci sınıf öğrencilerine iki buçuk kuruş, üçüncü sınıf öğrencilerine üçer kuruş, dördüncü sınıf öğrencilerine üç buçuk kuruş, beşinci sınıf öğrencilerine ise dörder kuruş gündelik verilecektir. Dahili şube öğrencilerinin okuldaki yiyecek, giyecek, elbise ve diğer ihtiyaçları okul tarafından karşılandığından dolayı bu ihtiyaçlar için dahili şube öğrencilerinin günlüklerinden altmış para kesilirdi. Diğer kalan paralar ay başında çıraklara verilirdi (BOA, I.DH.583/040618).

Dersaadet Mektebi Hariciye Şubesine girecek öğrenciler gündüzleri okula devam edip akşamları evlerine gideceklerdi. Bu öğrenciler ilim ve sanat öğrenmek gayesi ile buraya geldiklerinden ve yeme-içme masrafları kendilerine ait olduğundan dolayı yaşlarının büyük ve ya küçük olmasında hiçbir sakınca görülmemiştir. Hariciye şubesine kayıt olacak öğrencinin iş için gerekli organlarının eksik olmaması gerekmektedir. Otuz yaşını aşmamış, Osmanlı vatandaşı olan ve yukarıda belirtilen şartları taşıyan herkes Hariciye Şubesine kayıt yaptırabilecektir. Dâhilî Şubesi öğrencisi gibi Haricî Şubesi'ne ait özel sıra numarasına geçirilip içlerinden onbaşılı seçilir. İlim ve sanata yatkınlığı olanlar imtihanla belirtilen sınıfların hangisine uygun görülürse o sınıfa geçirilir. Hariciye Şubesi talabesi sanat ve fenleri tamamlamak için Dâhiliye Şubesi talebesi gibi mutlaka beş sene devam mecbur değildirler. Diploma almak için gereken ilim ve fenleri beş seneden daha kısa bir sürede öğrendikleri ve imtihanla bunu ispat ettikleri takdirde kendilerine diplomaları ve ruhsat verilir. Diploma aldıktan sonra yine okulda kalırsa kendisine usta muamelesi yapılır. Okulun Hâriciye Şubesi öğrencisi için Dâhiliye Şubesi öğrencilerinden farklı olarak elbiseler, fes ve ayakkabılar yaptırılıp ücreti yevmiyelerinden kesilir. Hâriciye öğrencilerinden biri diploma almadan ya da diğer sınıfa geçmeden önce mektebi terk etmekte serbest olup fakat bu şekilde belirli süreden önce çıkacak olanlar mutlaka dilekçe ile genel müdürden izin almaya ve elbisesini okulda bırakmaya mecburdur. Hâriciye Şubesi öğrencileri hangi sınıf ve sanatta olursa olsun sabahleyin ilk geldikleri gibi belirli derslere girip o günün dersini okuduktan sonra kışın beş ve yazın altı saattan az olmamak üzere kendisine ait sanatın üretimine son derece dikkat ve ihtimam göstererek devam etmeye mecburdur (BOA, I.DH.583/040618).

5.Dersaadet Sanayi Mektebi'nin Hesapları

Dersaadet Sanayi Mektebi'nin gerek Dâhilî ve gerekse de Hâricî şubelerine ait defterler çeşitlidir. Dahiliye Şubesi'nin defterlerinden biri öğrencilerin künye defteridir ki karşılıklı her iki sayfası bir öğrenciye ait olup sağ tarafındaki sayfasının baş kısmında okula alınan çocuğun ismi, yaş ve resmi ile veli ve akrabasının kimler olduğu, hangi milletten olduğu, okula giriş tarihi, ücretli veya ücretsiz alınması durumu, sınıfı ve vaziyeti kaydedilip her sene kaç adet ve ne kadar miktarelbise ve eşya verilir ise ismi altına sırasıyla yazılırdı. Çocuğun Emniyet Sandığı'nda parası varsa sene sonunda miktarı adının altına yazılırdı. Sol taraftaki sayfaya da sağ sayfada ismi yazılı çocuğun ay başlarında günlüklerinden yaptığı şeyler özetlenerek bir yılda başarıları ve suçları kaydedilir. Her sene sonunda bu ahlaki sicili imtihan meclislerinde yüksek sesle okunur. Öğrencinin sınıf ve derece bakımından alt sınıfa düşürülmesi ya da yükseltilmesi bu sayfaya kaydedilir. İkinci defter yine Dâhiliye Şubesi'nin tayinat ve diğer günlük ihtiyaçlarına dair yapılan harcamaların defteridir. Her akşam yoklamasında mevcut öğrencilerin sayısı katip tarafından matbu pusulaya yazılarak bunlara lazım olan günlük tayinat (yiyecek ve sair) miktarı ile alınması gereken diğer ihtiyaçlar yazılıp vekilharca verilerek satın alındıktan sonra fiyat pusulası altına yazılır. Müdür yardımcısıyla katip tarafından her gün yazılarak onaylanıp masraf defterine geçirilir. Her ay başında bu harcamaların bir özeti düzenlenir ve müdür, müdür yardımcısı ve katip tarafından yazılarak Nazıra verilir. Üçüncü defter ise yevmiye defteridir ki; Dahiliye Şubesi sandığına her gün kaç kuruş girmiş ise miktarı bu defterin sağ sayfasına ve az çok sandıktan ne harcanmış ise sol sayfasına yazılıp her gün muhasebe ve muvazenesi yapılacağı gibi ay sonunda da birer özeti yapıp gelinir, harcamadan fazla ise fazlasının ertesi ay hesabına gelir olarak kaydedilmesi gerekir.

Sanayi Mektebi Umum Sandığı nazırın kontrolünde ve yönetimi Hâriciye Şubesi müdür, müdür yardımcısı ve katiplerden birine ait olacaktır. Her ay başında Sanayi Mektebi'nin bütün memurlarıyla çalışanlarının maaşları, talebe ücreti, okul idaresi için satın alınan ve harcanan tayinat ve levazimat ücreti, elbise ve bu gibi eşya parası birinci nevi olarak kayıt edilecektir. Kitap, alat-edevat ve bu gibi şeyler demirbaş olarak satın alınmış olan şeylerin ücreti de ikinci nevi olarak kaydedilecektir. Atölyelerde üretilip satılmak için alınmış olan demir, ahşap ve ham maddelerle ilgili harcamalar ve fabrika için alınan kömür, yağ ve katık gibi ihtiyaçların ücretleri de üçüncü nevi harcamalar olarak kaydedilecektir. Yine okulun özel gelirlerinden alınan ve Dâhilî Şubesi'ne ücretle kabul edilen öğrencilerden alınan ücretler de birinci nevi, servet ve hayır sahipleri toplanan veya vakfedilmiş olan paralar ise ikinci nevi, okulun sanayi üretiminden elde edilen paralar üçüncü nevi olmak üzere gelir kısmına yazılıp bu şekilde (özet) icmal düzenlenir. Nazır tarafından mühürlenerek Danıştay'a verilir ve

okulda üretilip satılan mamulatin ham madde ücreti ve ilamat harcamaları ne kadar ise ve satışından elde edilen kar ne miktarda ise hesabı yapılarak bu hesap (icmal) özetinde gösterilmektedir.

6.Sonuç

Dünyada sanayileşme hamlesi 18. Yüzyılın sonunda Avrupa'da başlamıştır. Dünyada meydana gelen sanayileşme hareketleri Osmanlı Devletini de etkilemeye başlamıştır. Osmanlı Devleti modern sanayiye geçiş hamlelerini Tanzimat sonrasında fabrikalaşma hareketleri ile başlatmıştır. Devlet tarafından kurulan fabrikalar eliyle başlatılan sanayileşme hamlesine özel sektör eliyle devam ettirilmeye çalışılmıştır. Osmanlı Devleti fabrikalarda ürettiği ürünleri de sergiler düzenleyerek dünya devletlerine ilan etme fırsatını bulmuştur. İslah-ı Sanayi Komisyonu'nun yayınladığı talimatnameye göre,gümrük vergilerinin düşürülmesi, sanayi mektepleri açmak gibi hususlar üzerinde durulmuştur. Mithat Paşa döneminde ilk olarak İslahhaneler kurularak sanayi mekteplerinin temeli atılmıştır. İslahhaneler, kimsesiz çocukları korumak amacı ile açılmış ancak daha sonra meslek dersleri verilerek okul birçok çocuğa meslek sağlamıştır. Daha sonra bu okullara halk tarafından yoğun bir talep olması sebebiyle birbirinin ardına birçok bölgede Sanayi mektepleri açılmıştır.

İstanbul'da bir sanayi mektebi kurulması çalışmalarına 1863 yılında Fuad Paşa zamanında başlanmıştır. Osmanlı Devleti ticaret hacminin önemli bir bölümünü ithalat sayesinde yabancılar aracılığıyla sağlıyordu. Bu durumdan kurtulmak için İstanbul'da bir sanayi mektebi kurulması istenmiştir. Dersaadet Sanayi Mektebinde öncelikli öğretilecek sanatlar devletin özellikle ihtiyaç duyduğu meslekler olan terzilik, kunduracılık, demircilik, tuğlacılık, boyacılık olacaktı. Sanayi Mektebinin nizamnamesine göre okulda dahili ve harici iki grup öğrenci bulunacaktı. Dahili bölümde olan öğrencilerin yiyecek, giyecek, barınma ve kıyafet ihtiyaçları okul tarafından karşılanacaktı. Okul meslek öğretiminin önemine binaen özellikle kimsesiz, maddi ve manevi gücü olmayan öğrencilerin alınmasına öncelik vermiştir. Okulda öğrencilere sadece meslek eğitimi verilmeyip, ilk iki sene temel eğitim dersleri verilerek çocuklara temel beceri kazandırılmıştır. Öğretilen sanatlar ise ilk seneden başlayarak yavaş yavaş ilerletilmiş, son seneye gelindiğinde ise ustalık derecesine gelecek şekilde düzenlenmiştir. Sanayi Mektebinde öğrencilerin günlük derslerini alacağı saatler belirli, sanat dersleri ise meslek erbabı tarafından kontrol edilerek usulüne uygun bir biçimde yapılacaktı. Okulda öğrencilere her gün yevmiye verilmekte olup her sınıf için belirlenen kısım emniyet sandığına ayrılarak öğrenci mezun olduğunda iş kurması için kendisine verilecekti. Öğrenciye günlük yevmiyenin dışında belirli bir kısım mezun olurken kendisine verilmesi sanayi mekteplerinin en önemli özelliklerindendir. Bu sayede öğrenciye iş kurması için finansman sağlanmış oluyordu. Dersaadet Sanayi Mektebi, Osmanlı Devletinin ihtiyaç duyduğu mesleki teknik eleman ihtiyacını karşılamak amacıyla kurulmuştur. Okul kısa bir sürede nizamnamesinde belirlenen öğrenci sayısından daha fazla öğrenciye eğitim vermiştir.

Kaynakça

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi ,I.DH.583/040618001
 Başbakanlık Osmanlı Arşivi ,Y.PRK. M.F.1-6/2
 Akyüz,Y.(1994).*Türk Eğitim Tarihi*, 5. bs., İstanbul : Kültür Koleji.
 Arslanyürek, Y.(2015).*Osmanlı Devletinde İslahhaneler (Sanayi Mektepleri)*,AsiaMinorStudies,4-24
 Atalay,B. (2002).*Osmanlı Sanayileşmesi Hakkında Düşünceler*, Türkler, 14(5), Ankara:Yeni Türkiye Yayınları,1104-116
 Doğruyol,A.(2011).*Osmanlıdan Cumhuriyete Sanayileşme Çabaları*,İstanbul:Akis Yayınları.
 Duman,T.(1999).*Mesleki Teknik Eğitimin Gelişimi*, Türkler, Ankara:Yeni Türkiye Yayınları,,94-114.
 Ergin, O.N . (1977).*Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul:Eser Neşriyat.
 Giz, A.(1999) ,*Osmanlı Devletinde Ticaret Sanayi Odaları ve Borsalar*, Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi.
 Günay, Z.(2016). *Osmanlı Devletinde Tanzimattan Cumhuriyete Beşeri Sermayenin İslahı, İstanbul Sanayi Mektebi Örneği*, Marmara Üniversitesi SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
 Karataşer, B.(2017). *Konya Hamidiye Sanayi Mektebi* , Kırklareli Üniversitesi İİBF Dergisi,6(1),127-145.
 Koç, B. (2007). *Osmanlı İslahhanelerinin İşlevlerine İlişkin Bazı Görüşler*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(2),36-55.

- Kurt, B.(2013). *Modernleşen Sanayiye AyakUydurmak:Osmanlı Irak'ında Kurulan Sanayi Mektepleri*,HistoryStudies, 5(3),152-165.
- Martal, A. (1992).*19.yüzyılın İkinci Yarısında İzmir ve Çevresinde Sanayi ve Ticaret, Dokuz Eylül ÜniversitesiSBE,Yayımlanmamış Doktora Tezi.*
- Ortaylı, İ. (1978).*Osmanlı İmparatorluğunda Sanayileşme Anlayışına Bir Örnek:İslah-ı Sanayi Komisyonu Olayı*, Odtü Gelişme Dergisi,123-136
- Önsoy,R. (1988). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası*, İstanbul:Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 50-61.
- Semiz,Y.&Recai K (2004). *Osmanlıda Mesleki Teknik Eğitim İstanbul Sanayi mektebi(1869-1930)*, Semiz Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,15(1),277-286.
- Seyitdanlıoğlu,M.(2006),*Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii(1839-1876)*, Türk Modernleşme Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, 14 Mayıs 2005, Bildiri-Makaleler, Ercüment Kuran'a Saygı, ,54-66
- Şişman, A., *Osmanlı Devletinde Batılı Anlamda Mesleki ve Teknik Eğitimin Doğuşu*, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,2008, 1(1),32-66
- Unat, F. R.(1964), *Türk Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Ankara:Milli Eğitim Bakanlığı.